

Researcher: Social Science Studies

(2018) Cilt 6, Sayı 1, s. 224-235

RSSS
ISSN:2148-2691

Gaspıralı İsmail'in Tercüman Gazetesi'ndeki İletişim Modeli ve Türk Dünyasında İşbirliğinin Geliştirilmesinde Medyanın Rolü

Haluk ÖLÇEKÇİ¹

Özet

Gaspıralı İsmail Bey, fikirleri ve faaliyetleriyle Türk dünyasında önemli izler bırakmış bir Türk aydınıdır. Bugünün iletişim ve ulaşım olanaklarının olmadığı 20. yüzyılın başlarında Kırım'ın Bahçesaray şehrinde çıkardığı Tercüman gazetesiyle, sadece Rusya Türklerinin değil bütün Türk dünyasının sesi olmayı başarmıştır. Türk dünyasındaki aydınlanma hareketi olan Ceditçiliğin önemli isimlerinden olan Gaspıralı, Türk milli bilincinin gelişimi ve bağımsızlık arayışlarının bütün Türk toplumlarına yayılmasında büyük rol oynamıştır. Tercüman gazetesi, İstanbul'dan Kafkaslara ve Orta Asya'ya kadar gittiği her yere yenilikçi fikirleri taşımıştır. Türk topluluklarının birbirlerinden haberdar olmasına, ortak duygu ve fikirler etrafında birleşmesine büyük katkılar yapan Tercüman gazetesi, Türk dünyasında kamu diplomasisinin öncüsüdür. Gaspıralı'nın fikirleri ve Tercüman gazetesi tecrübesi, bir iletişim çağı olan 21. yüzyılda pek çoğu bağımsızlığına kavuşmuş Türk devletlerinin ilişkilerini geliştirmelerinde önemli bir model olarak geçerliliğini korumaktadır. Yüzyıl öncesinin olanaksızlıkları içerisinde başarılı iletişim ve etkileşimin yeniden kurulması için medyanın gücünden yararlanılmalıdır.

Anahtar Kelimeler

Tercüman Gazetesi
Türk Dünyası
Ceditçilik
Stratejik İletişim
Kamu Diplomasisi

Gaspıralı İsmail's Communication Model in Tercuman Newspaper and the Role of Media in Developing Cooperation in the Turkish World

Abstract

İsmail Gaspıralı is a Turkish intellectual who left important traces in the Turkish world with his ideas and activities. At the beginning of the 20th century, when today's communication and transportation possibilities were absent, he has not only become the voice of the Russian Turks but the whole Turkish World with the publication of the Tercuman newspaper in Crimea's Bahcesaray city. Gaspıralı, who is one of the important names of Ceditism, the enlightenment movement in the Turkish world, played a major role in spreading the search for independence and the development of Turkish national consciousness

Keywords

Tercuman Newspaper
Turkish World
Jadidism
Strategic Communication
Public Diplomacy

¹ Dr., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, holcekci@gmail.com

to all Turkish societies. The Tercuman newspaper carried innovative ideas to everywhere that went from Istanbul to the Caucasus and Central Asia. The Tercuman newspaper, which makes great contributions to the Turkish communities's awareness of each other and their unity around common feelings and ideas, is at the forefront of public diplomacy in the Turkish world. In the 21st century, a communication age, the ideas of Gaspıralı and the experience of the Tercuman newspaper maintain their validity as an important model in the development of the relations of the Turkish states, many of which have gained independence. The power of the media must be utilized for the reconstruction of communication and interaction achieved within the impossibilities of the century before.

GİRİŞ

Tarihten bugüne çok geniş bir coğrafyada Türkçe'nin çeşitli lehçelerini konuşan, ortak tarihi ve kültürel değerleri paylaşan devletler ve toplulukların tamamını ifade etmek için Türk dünyası kavramsallaştırması kullanılmaktadır. Sovyetlerin dağıldığı 1991 yılından bugüne otuz yıla yakın bir süredir Türk topluluklarının önemli bir bölümü bağımsız devletlerine sahiptir. Bugün Türkiye'nin yanı sıra Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan ve Türkmenistan devletlerinde Türkçe ve lehçeleri resmi dil olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Rusya, İran, Çin, Bulgaristan, Ukrayna, Kosova, Yunanistan, Romanya, Irak ve Suriye gibi çok sayıda ülkede yaşayan Türk toplulukları mevcuttur.

Dünyada en çok konuşulan dillerden birisini kullanmalarına rağmen, Türk devlet ve toplulukları ortak bir iletişim diline sahip değildir. Oysa ortak Türkçe ihtiyacı günümüzden yüzyıl öncesinde ciddi tartışmalara yol açmış ve kayda değer bir okuyucu kitlesine ulaşan uygulamaları hayata geçirilmiştir. Birbiriyle çok yakından ilişkisi bulunan ortak iletişim dili ve ortak iletişim araçları meselesinde, Gaspıralı İsmail'in Tercüman gazetesi ve takipçisi Azerbaycan'daki bazı gazeteler ve aydınların çabaları kayda değer örneklerdir. Araya giren talihsiz Sovyet döneminin Türk toplulukları arasındaki ortak kimlik ve değerleri azaltmaya yönelik baskıcı uygulamaları, pek çok şeyin yanı sıra ortak Türkçe arayışlarını da yok etmiştir.

Günümüzde Türk devletlerinin bağımsızlığını kazanmış olması ve üstelik iletişimin sağladığı büyük kolaylıklar dikkate alındığında, farklı siyasi sınırlar içerisinde yaşamakla birlikte tarih, dil, kültür ve kimlik mirasını paylaşan Türk devlet ve topluluklarının birbirlerinden haberdar olmalarının önünde bir engel kalmadığı ortadadır. Ancak böylesi bir iletişim çağında Türk ülkelerinin ortak iletişim araçları ve platformları, bütün coğrafyaya hitap edebilecek teknikten ve içerikten uzak bir görünüm arz etmektedir. Ortak iletişim dili arayışları ise tamamen gündem dışıdır.

Yazılı ve görsel medyanın yanı sıra internet, sosyal ağlar, bloglar ve sosyal medya gibi yeni araçlarla dünya ölçeğinde yaygınlaşan iletişim teknolojilerinin toplumları birbirine yaklaştırdığı ve kültürel alışverişi hızlandırdığı bir dönemde, Türk dünyasının yakınlaşması ve işbirliğini geliştirmesinde medyanın rolünün yeniden keşfedilmesine ihtiyaç vardır. Toplumlara yön verme açısından büyük bir stratejik değere sahip olan medyanın büyük gücü, Türk devletlerinin ve topluluklarının birbirleriyle ilişkilerini geliştirmesinde ve kamu

diplomasisi bağlamında dünyaya ve birbirlerine kendilerini anlatmalarında kullanılması gereken araçlardır.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada, Türk dünyasını 20. yüzyıldaki yenilikçi fikirler etrafında birleştiren Gaspıralı İsmail ve Tercüman Gazetesi'nin tarihi rolü ve misyonu incelenecektir. Gazetenin Türk ülkelerinin ve aydınlarının iletişimi, kültürel ve fikri etkileşimi üzerine etkileri üzerinde durulacaktır. Gaspıralı'nın yüzyıl önceki Tercüman deneyiminden yola çıkılarak, küresel medya çağında Türk dünyasındaki etkileşime ve ilişkilerin geliştirilmesine kitle iletişim araçlarının yapabileceği katkılar ortaya konacaktır.

Makale, nitel araştırma tekniklerinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır. Gaspıralı'nın Tercüman gazetesinin ve yaydığı fikirlerin etkilediği geniş coğrafya bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Kamular arası İletişim Yönetimi Kamu Diplomasisi

Devletlerin yanı sıra toplumların da birbirleriyle iletişime geçmelerini ifade eden nispeten modern bir kavram olan kamu diplomasisi, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte yeni bir çığır açmıştır. Kamuoyu oluşturma çalışmaları ülke sınırlarının dışına taşmış ve siyasal sınırları aşan bir biçimde sivil toplum örgütlerinin etkileşimi ve kültürel iletişim süreçleri hiç olmadığı ölçüde kolaylaşmıştır.

Uluslararası aktörlerin yabancı ülke vatandaşlarına yönelik yürüttüğü iletişim politikaları olarak tanımlanan (Pamment, 2013, s. 1) kamu diplomasisi kavramı ilk defa 1965'te kullanılmaya başlanmakla birlikte, uygulama olarak çok daha eskiye dayanmaktadır. Kamu diplomasisi örnekleri 17. yüzyılda Fransa'nın kültürünü ve dilini yaygınlaştırma çalışmalarına kadar götürülmektedir (Waller, 2008, s. 241). Birinci Dünya Savaşından sonra devletlerin kurdukları propaganda amaçlı ofisler de, bir tür kamu diplomasisi uygulamasıdır. Keza 1917 yılında ABD Başkanı W. Wilson "Kamu Bilgilendirme Komitesi" (Public Information Committee) adıyla bir kurum oluşturarak başına George Creel adlı bir gazeteci getirerek bu yeni diplomasi yöntemini kullanmaya başlamıştır. Radyonun ve televizyonun kullanılmaya başlaması kitlesel iletişimi hızlandırmış ve bu araçlar propaganda amaçlı kullanıma sokulmuştur. Soğuk savaş dönemiyle birlikte kültürel ve ideolojik mücadele daha da önemli hale gelmiş ve kamu diplomasisiyle karşı cephenin halkları etkilenmeye çalışılmıştır. ABD'nin uluslararası propagandasını yapmak ve imajını şekillendirmek amacıyla 1953 yılında kurduğu "USIA" (Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı), Amerikan kamu diplomasisini yöneten bir merkez olarak soğuk savaşın sonuna kadar faaliyetini sürdürmüştür (Chodkowski, 2012, s. 1-9).

Günümüzde gelişen teknolojiler, kamu diplomasisini kolaylaştırdığı gibi önemini de artırmıştır. Geleneksel diplomasiden daha geniş bir uygulama alanına ve ilişki ağına hitap edebilen kamu diplomasisi, farklı siyasal sınırlardaki vatandaşların ve kurumların diyaloglarını genişletmesinde kullanılmaktadır. Kapalı kapılar ardında hükümet görevlileri arasında yürütülen geleneksel diplomasinin dar sınırları yerine, kamu diplomasisi iletişim devriminin sağladığı olanaklarla doğrudan ya da dolaylı yollarla farklı ülkelerin halklarıyla ilişki kurmayı ifade etmektedir. Yeni iletişim teknolojisini daha iyi kullanan devletler kamu diplomasisiyle başka halklara kendi kültür ve politikalarını anlatabilmektedir.

Kamu diplomasisi, 1990'larda internetin toplumların hayatlarına girmesiyle birlikte çok daha büyük olanaklara sahip olmuştur. Televizyon, radyo, internet, gazete ve dergi yayıncılığı aracılığıyla siyasal sınırların ötesinde farklı hedef kitlelerine ulaşmak, onları bilgilendirmek, yönlendirmek, etkilemek çok daha kolay hale gelmiştir. Medya aracılığıyla toplumların birbirlerinden haberdar olmaları, etkileşime geçmeleri, değişik alanlarla işbirliği yapmaları mümkün hale gelmiş ve böylelikle toplumlar arasında ortak amaç birlikteliği oluşmaya başlamıştır.

Kitle iletişiminin katkılarıyla ivme kazanan küreselleşme sürecinde, medyanın da büyük devletlerin ve sermayenin kontrolüne girmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla küresel medyayı kontrol eden küresel güçler, kamu diplomasisi programlarını da başarıyla yürütme şansına sahip olmaktadır. Ancak internetin ve sosyal medyanın sağladığı katkı sayesinde, günümüzde devlet unsurlarından daha fazla sivil mekanizmaların iletildiği mesajlar takip edilebilmekte ve ikna edici olabilmektedir. Bu gerçek, kamu diplomasisi faaliyetlerinde büyük küresel güçlerden ve devletlerden bağımsız sivil unsurları daha avantajlı hale getirebilmektedir (Özkan, 2014). Zaten enformasyonun yayılmasıyla ilişkilendirilen ağ toplumu paradigması da (Castells, 2006), toplumsal hayatın örgütlenmesine ilişkin farklı görüşlere ve hatta dijital aktivizme dilediği özgürlüğü sunmaktadır. İnternet tam bir merkeze sahip olmadığı için, ağı oluşturan parçalar otonom olarak bir araya gelebilmekte, böylelikle merkezi yapıların kontrolünü aşarak yeni işbirliği alanları oluşturabilmektedir.

Günümüzde insanların günlük hayatlarının vazgeçilmez bir parçası haline gelen internet ve sosyal medyanın toplumları değiştiren ve dönüştürücü gücü her geçen gün daha belirgin hale gelmektedir. Sosyal medyanın gücü sayesinde ülkelerde kamuoyu oluşturmanın ve değişik amaçlarla toplumlara nüfuz ederek yönlendirmenin sayısız örneği yaşanmaktadır. 2010'lardan itibaren yaşanan Renkli Devrimler ve Arap Baharı süreçleri, sosyal medyanın gücü ve demokrasi taleplerini motive eden batılı ülkelerin kamu diplomasisindeki maharetleriyle ilişkilendirilmelidir (Ölçekçi, 2017). Etkili bir kamu diplomasisi aracına dönüşen sosyal medya, birbirleriyle etkileşim halinde olan milyarlarca insanı yönlendirme fırsatını, bugüne kadar hiç olmadığı ölçüde insanların hizmetine sunmaktadır.

İletişimin toplumu ve bütün toplumsal alanları etkileme gücündeki dikkat çekici artışı, bu sahada amaçlar ve hedefler doğrultusunda çeşitli planlamalar ve stratejiler geliştirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. İletişimin belirli bir stratejiyle yönetilmesiyle kazanılan bu yeni işlevsellik, kamu diplomasisiyle birleştirildiğinde devletlerin dış politika amaçlarına ya da sivil yapıların her türlü amaçlarına hizmet eden etkili bir yöntem ortaya çıkmaktadır. Stratejik İletişim, "ulusal hedefleri destekleyen seçilmiş izleyicileri bilgilendirmek, etkilemek ya da ikna etmek için koordine edilmiş eylemler, mesajlar, görüntüler ve diğer işaretleme veya katılım biçimleri" olarak tanımlanmaktadır (Paul, 2011, s. 17). Geleneksel iletişim modelinin manipülasyona ve propagandaya uygun olmakla birlikte tek yönlü ve pasif anlayışı yerine, hedef kitleyle planlanmış bir strateji doğrultusunda ve karşılıklı etkileşime açık, yani çift yönlü iletişim, hedef kitlelere ulaşmada daha etkili bir iletişim yöntemi olarak öne çıkmaktadır (Hallahan, vd., 2007, s. 3-5).

Kamu diplomasisi ve stratejik iletişimin etkileşimiyle hükümetler, hükümet dışı gruplar ve bireylerin birbiriyle benzer şekilde toplum ve kurumlarla kurdukları diyaloglar yönetilmektedir. Bu faaliyet iletişim sürecinde hangi araçların kullanılacağından verilecek mesajların yapılandırılması ve önceliklerin belirlenmesine kadar bütün sürecin sistematize

edilerek plânlanmasını içermektedir (Ekşi, 2014, s. 111). Kamu diplomasisi insanların gönül ve akıllarını kazanmayı hedeflerken, hedef kitleye en güçlü ve planlanmış bir şekilde ulaşılmasını da stratejik iletişim dizayn etmektedir. Kamular arası iletişim sadece medya ile sınırlandırılmayacak ölçüde geniş bir sahada yürütülmez. Kültürel ve diplomatik ilişkiler eğitim, turizm, kültür ve sanat faaliyetleriyle inşa edilen uzun vadeli yatırımlardır. Bunun yanı sıra değişim programları, burslar, konferanslar, gerçek ve sanal şebekelerin inşasıyla kalıcı ilişkiler geliştirilerek desteklenmektedir (Leonard, Stead & Smewing, 2002, s. 14).

Ortak Bir Amacın Gazetesi: Tercüman

Günümüzde toplumlararası iletişime ve etkileşime yön vermek için geleneksel basın yayın araçlarının yanı sıra internet ve yeni medya araçlarının büyük katkısıyla yürütülen kamuoyu oluşturma çalışmalarına sıklıkla rastlanmaktadır. İnternetin olmadığı bir çağda da bir fikrin ya da görüşün kamuya ulaştırılması ve kabul edilebilirliği yine basın yoluyla mümkün olabiliyordu. Gazetelerin dahi toplumda henüz tam olarak yaygınlaşmadığı bir devirde, Gaspıralı İsmail 1883 yılında Kırım'da yayınladığı Tercüman gazetesiyle Türk dünyasında kamu diplomasisini yürüten öncü bir isim olmuştur.

İletişimin insanlar arasındaki bağları kuvvetlendirmesinin yanı sıra kültürler arasındaki etkileşimi de artıran yönünü çok erken bir dönemde keşfeden Gaspıralı, neredeyse tek başına Türk dünyasında kamuoyu oluşturma faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Gazetelerin ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkeleri dışına taşarak uluslararası boyutta gündem yaratma ve maniple etme rolü üstlenmeye başladıkları göz önüne alındığında, Gaspıralı'nın sınırlar aşan Tercüman gazetesinin işlevi daha iyi anlaşılacaktır. Tercüman'ı 1883-1918 yılları arasında tam 35 yıl boyunca okurlarıyla buluşturan Gaspıralı, çok geniş bir coğrafyada varlığını sürdüren Türk halklarını birleştirmeye ve eğitim, kültür reformu, modernleşme gibi ihtiyaçlarına ortak çözümler sunmaya yönelik bir yayın yapmıştır. Tercüman Gazetesi, Gaspıralı'nın bütün Türk dünyası için kullandığı ortak dilin yanı sıra ortak bir iletişim modelinin ürünüdür.

Tercüman Gazetesi, Gaspıralı İsmail'in "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" ülküsü etrafında birlik ve dayanışma duygusu yaratmayı amaçlayan fikirlerinin Türk dünyasında okunup anlaşılmasını sağlamış (Ercilasun, 1992, s. 358), farklı siyasi sınırlar içerisinde olsalar bile Türk aydınlarını ortak bir şuur ve düşünce zemininde buluşturmaya amaçlamıştır. İletişimin gücünden yararlanan Gaspıralı'nın amacı, Tercüman gazetesi vasıtasıyla Türk dünyasını birbirine bağlamaktır. Bu nedenle Tercüman'ı Türk dünyasının iletişim köprüsüne dönüştürmüştür. Tercüman gazetesi, aynı amaç yolunda kader birliği yapmış Türk aydınlarının kendi halklarını aydınlatmak ve geleceklerini inşa etmek için etrafında toplandıkları bir fikrin sözcüsü olmuştur.

Gaspıralı'nın bütün Türk topluluklarına ulaştırmaya çalıştığı yenilikçi fikirleri, Kırım'ın Bahçesaray kentinde Tercüman gazetesini çıkarmasıyla (1883) ve "Usul-ü Cedit" adında yeni bir okul açmasıyla (1884) başlayan ancak faaliyet alanı bütün Rusya Müslümanlarını da içine alacak ölçüde genişleyen bir harekete ve ideolojiye dönüşmüştür (Kasimov, 2009, s. 24-31). Milli birlik ve milliyetçilik gibi kavramları kullanan Ceditçilik hareketi, aynı zamanda İslam birliği gibi düşüncelere de yer vermiştir. Kırım'da ve daha sonra Orta Asya'da hâkimiyeti ele geçiren Rusya İmparatorluğu döneminde kesintiye uğrayan Osmanlı Devleti ve Türk dünyası arasındaki ilişkiler, Ceditçilik hareketi sayesinde kültürel ve sosyal alanda sivil olarak devam etmiştir.

Bütün Türkistan'ı etkisi altına alan Ceditçilik hareketinin gücünü, Gaspıralı'nın ölümü üzerine "Kazak" gazetesinde anma yazısı kaleme alan Ahmet Baytursun'un satırlarında görüyoruz: "Rusya Müslümanları arasında hızla çoğalıp sayıları beş-altı bini bulan mekteplerin hepsi Gaspıralı mektebi temelinde kurulmuştu. O zamanlarda ne kadar eski yazı alfabe varsa hepsi Gaspıralı'nın alfabesinden örnek almıştı. On bine yakın öğretmen baş üstatları Gaspıralı'nın yolundan gidiyorlardı" (Kıdırışayev, 1995, s. 37).

Gaspıralı'nın Ceditçilik akımı (usul-ü cedit), Osmanlı'daki Genç Türkler siyasi oluşumunun da etkisiyle (Mardin, 1996, s. 62) Genç Buharalılar, Genç Hiveliler, Genç Türkistanlılar gibi bölgesel oluşumlarla bütün Türk toplumlarını etkilemeye başlamıştır. O yıllarda İstanbul'a gelen çok sayıda Türkistanlı genç talebe ve hacı adayı, burada faaliyette bulunan çeşitli cemiyetlerle irtibata geçmiştir. Bu sayede aldıkları yeni düşünce ve görüşleri bütün Türk ülkelerine taşıdıkları anlaşılmaktadır (Kellner, 2001, s. 21-23).

Gaspıralı bu ilişkiyi, Tercüman gazetesinde "Maişet ve Edebiyat-ı Osmanî" başlığı altındaki yazılarında Osmanlı devletindeki reformlardan övgüyle bahsederek ortaya koymaktadır. Gaspıralı yeri geldiğinde Sultan Abdülhamit ile görüşerek faaliyetlerini anlatan, İttihat Terakki Hükümeti idarecileri ile sıkı ilişkiler kurmuştur. Kullandığı sadeleştirilmiş İstanbul Türkçesi dahi, kurguladığı Türk dünyasının merkezinde İstanbul olduğunu göstermektedir (Akpınar, 2008, s. 23; Roy, 2007, s. 36). Gaspıralı İsmail İstanbul'da bulunduğu müddetçe Türklerde dil ve kültür birliği için çalışmalarından dolayı Türk Derneği ve Kırım Talebe Cemiyeti gibi cemiyetlere, ayrıca Mizan, Türk Yurdu, Halka Doğru ve Türk Sözü gibi dergilere büyük ilgi göstermiştir (Saray, 2003, s. 139-140).

Aynı şekilde Tatar Ceditçiliği üzerinde önemli etkileri olan Ahmet Midhat'ın çıkardığı Tercüman-Ahval gazetesi 1880 yılının başlarından itibaren Osmanlı ülkesi dışındaki Türk topluluklarında okunmaya başlanmıştır (Akçura, 1912, s. 173-177). İstanbul ve Türk dünyasının belli başlı merkezleri arasında artan ilişki trafiğini ve yenilikçi düşünceye sahip gençlerin etkileşimini tesadüfî olmaktan öte programlı bir hareket olarak varsaymak mümkündür.

Gaspıralı İsmail, Türk toplulukları arasında milli bir uyanışın mücadelesini vermekle birlikte, Çarlık Rusyası'nın hâkimiyetindeki bu sahalardaki faaliyetlerini yürütürken siyasete bulaşmamaya ve Rusya devleti ile iyi ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. İstanbul'da 1909 senesinde bir konferans veren Gaspıralı'yı, Ahmet Midhat Efendi izleyiciye şöyle takdim etmektedir: "Bu çalışkan ve dirayetli zat-ı muhterem maksadını icra hususunu öyle bir suret-i akılanede tertip etmiş ki uğraştığı meselelerin siyasiyata zerre kadar taalluku olmadığını Rusya'ya temin ederek onun pençesinden kendini kurtarmıştır... Her ne kadar bazı taraflardan bu hareket mucib-i tevehhüm (güvensizlik) olmuşsa da Gasprinski hazretleri temin etmiş ki siyasiyâtle iştilal yok. Zaten bu gayret, bu hareket ictimâî, ilmî, medenî" (Çandır, 1995, s. 12-22). Her şeye rağmen Ceditçilerin faaliyetleri Rus yöneticileri tedirgin etmiştir. Özellikle Rusya Müslümanlarından olmayan ve dış ülkelerde eğitim almış olanlara müsaade edilmemesi uyarıları yapılmıştır.

Cedit düşüncesi okulların yanı sıra gazeteleri aracılığıyla bütün Türkistan'da ve komşu ülkelerde uyuyan Türk halkları arasında yeni fikirlerin doğmasını, fikir hürriyeti ve ortak milli kimliğin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Cedit gazetelerinin en bilineni Tercüman'ın yanı sıra 1917'de Abdullah Avlani'nin çıkardığı "Turan" gazetesi, Sıddiki Aczi'nin "Mirat'ı İbret" gazetesi, 1905'te Abdurreşid İbrahim'in "Ülfet" gazetesi, 1906'da Ahmet Hadi Maksudi'nin "Yulduz" gazetesi, 1905'te Ali Merdan Topçubaşı'nın "Hayat" gazetesi, 1906'da

Hüseyinzade Ali'nin "Füyuzat" gazetesi, 1906'da Ahmet Ağaoğlu'nin "İrşad" gazetesi, 1906'da Rızaeddin Fahreddin'in "Vakit" gazetesi aynı fikri amaçla yayınlanmıştır. "Hurşit" (1906), "Şöhret" (1907), "Seda-i Türkistan" (1914), "Necat" (1917), "Şura-i İslam" (1917), "Hürriyet" (1917), "Kengeş" (1917), "El Bayrağı" (1917), "Uluğ Türkistan" (1917) yine aynı yıllarda Türkistan'da yayınlanan cedit gazeteleridir. Gazetelerin yanı sıra "Mirat" (1909), "Ayna" (1913), "Molla Nesreddin" (1906), "Şura" (1905), "Yeni Türkistan" (1927), "Yaş Türkistan" (1929) dergileri de ceditçiliğin yayın organları arasındadır (Kasimov, 2009, s. 41-60; Andican, 2003, s. 7; Hıdıraliyev, 2001, s. 42).

Cedit matbuatının öncüsü konumundaki Tercüman gazetesi, kuruluş aşamasında hedef kitle olarak Rusya Müslümanlarını seçerek, onların kimliğini ve özgürlüğünü kazanma mücadelesi vermeyi amaçlamıştır. Ancak zamanla hedef kitlesi genişlemiş, fikren gelişmiş ve Türk dünyasının tamamını kapsayan bir Tercüman haline gelmiştir. Kırım'ın 20-25 bin nüfuslu Bahçesaray'ında çıkardığı gazetenin 1912'ye gelindiğinde Kırım'dan başka Kazan, Astrahan, Ufa, Bakü, Nüha (Şeki), Revan (bugünkü Erivan), Tiflis, Mahaçkale, Taşkent, Semerkant, Buhara şehirlerinde ve Osmanlı Türkiye'si, İran, Afganistan Suriye, Mısır, Hindistan ve Romanya gibi memleketlerde okuyucusu bulunmaktadır (Selimova, 2010, s. 35). Bugün dahi hiçbir Türk gazetesi böylesi geniş bir coğrafyada okunma şansına sahip olmamıştır (Akpınar, 2016, s. 57-58). Böylelikle Tercüman, dönemi içerisinde ülkeler arası gelişmeleri aktaran en büyük iletişim kurma rolünü oynamıştır (Hablemitoğlu & Hablemitoğlu, 1994, s. 45).

Gaspıralı'nın başarısını, sadece Tercüman gazetesinin okunurluğu ve etkisiyle izah etmek güçtür. Cedit okullarının açıldığı her yerde, aynı milli kaygıları taşıyan bir aydın neslin yetişmesinde Gaspıralı İsmail Bey önemli bir pay sahibidir. Kazakistan'da Ahmet Baytursun ve Magcan Cumabay, Özbekistan'da Furkan, Hocayev ve Çolpan, Azerbaycan'da Hüseyinzade Ali ve Topçubaşı gibi önde gelen isimler, Gaspıralı ve cedit hareketinin tesiriyle yetişen aydınlardır. Ortak etnik ve dinî köklere sahip aydınların, toplumlarının benzer dertlerine ortak çareler bulabilmelerinde ve birlikte mücadele etmelerinde Tercüman'ın tesiri büyük olmuştur (Kırımlı, 2016, s. 62-66). Yeri gelmiş Hüseyinzade Ali ve Topçubaşı gibi aydınlar, Tercüman gazetesi için Azerbaycan'da yardım toplamışlar, Azerbaycan'lı hayırsever Tağıyev'in yardımlarıyla baskı ücretini karşılamışlardır.

Gaspıralı'nın yapmak istediği şey, Çarlığın Ruslaştırma siyasetine karşı dağınık topluluklar halinde yaşayan Müslüman ahaliyi, etnik ve dini bir kimlik etrafında birleştirerek yekpare bir millet teşkil etmektir. Gaspıralı hedefe ulaşmak için evvela ortak ve edebi bir dilin oluşturulmasını şart koşmuştur. Türk lehçelerinin farklı yazılarıyla yazılmasına karşı çıkmakta ve Türk halklarının okuyup anlayabileceği sade dili bizzat kendisi Tercüman'da pratiğe geçirmektedir. Gaspıralı, gazetesi Tercüman'ın bütün Türk illerinde okunduğunu ve ortak dilini herkesin anladığını şöyle belirtmektedir: "İleride meydan alacak şu dile, biz ortak dil demek istiyoruz ve 25 seneden beri şu ortak dil ile yazmaya çalışıyoruz. Kaşgar'dan Han Kirman'a kadar, Sibiry'a'dan Merv'e ve Konya'ya kadar kullanılan Türk lügati birdir" (Akpınar, 2017, s. 82).

Cedit okulları, matbuatı ve aydınların faaliyetleriyle bir bütün olarak değerlendirilmesi gereken Gaspıralı'nın fikri hareketi, gerçek anlamda bir kamu diplomasisi uygulamasıdır. Türk topluluklarının milli uyanışına, birbirlerinden haberdar olmalarına ve birlik haline gelmelerine hizmet eden son derece bütüncül bir organizasyondur. Kurulacak karşılıklı iletişim köprüleri; Türk ülkelerinin birbirlerini anlamalarında, işbirliği ve dayanışmalarının

geliştirilmesinde sunacağı önemli katkılarla Gaspıralı İsmail'in vizyonunu gerçekleştirmiş olacaktır.

Gaspıralı'nın Tercüman modelinin başarısının altındaki en önemli sıklardan birisi, gazetenin okuyucusuyla ilişkisinde saklıdır. Tercüman'ın okuyucuları aynı zamanda gazetenin muhabirleridir. Gazete nereye kadar ulaşıyor ve kimler tarafından okunuyorsa, bu çevrelerin aynı zamanda bölgelerinde olup bitenler hakkında Tercüman'a haber göndereceği şekilde ilişkiler ağı kurulmuştur. Tercüman'ın "Mektuplar" isimli bölümü, okuyuculardan gelen haberlere ayrılmış ve istenmediği takdirde okuyucunun adı da gizlenerek veya kimi zaman ilk harfleri kullanılarak gönderilen haberler yayınlanmıştır (Akınar, 2016, s. 71). Okuyucusunu muhabire dönüştüren ve hatta gönderilen haberler için kelime başına ücret ödeyen Gaspıralı'nın Tercüman gazetesi, iletişimi tek yönlü olmaktan çıkararak karşılıklı etkileşime dayalı bir iletişimi uygulamıştır. Günümüzde teknolojinin sağladığı karşılıklı iletişim olanağı sayesinde kamu diplomasisinden etkili sonuçlar alındığı göz önüne alındığında, Gaspıralı'nın Tercüman gazetesindeki uygulamaları daha iyi anlaşılacaktır.

Gaspıralı İsmail yaşadığı çağda bir parçası Osmanlı ülkesinde, diğer büyük parçası Çarlık Rusyasının hâkimiyetinde ve bir kısım diğer ülkelerdeki bütün Türk coğrafyasını kavrayan bir fikri anlayış geliştirmiştir. Gaspıralı sadece gazetesi Tercüman ile Türk topluluklarına ulaşmamış, ziyaretler yaparak onların durumlarına bizzat şahit olmuştur. Gaspıralı bir seyahatinde Kazan'daki, bir diğerinde Litvanya'daki Tatarlara gitmeyi ihmal etmemiştir. Türkistan'da hemen her yeri ziyaret ederek toplantılar yapmış ve izlenimlerini Tercüman'da yazmıştır. Gaspıralı durmak bilmeyen mücadelesinde Kafkasya'da Batum, Tiflis, Gence ve Bakü'ye giderek Türk birliği fikrini anlatmaya devam etmiştir. İran Türklerini de ihmal etmemiş ve hatta Hindistan'a uzanmıştır. Romanya ve Bulgaristan'a kadar bütün Türk dilinin konuşulduğu bütün coğrafyayı dolaşarak ilişkilerini geliştirmiş, davasını anlatabileceği bir kamuoyunu adım adım oluşturmuştur.

O yaşadığı çağın herhangi bir gazetecisi ya da aydını değil, Türk birliği fikrinin teorisyeni ve aynı zamanda uygulayıcısıdır. Türk toplumlarını dönüştürücü güce sahip düşüncelerini açtığı okulları ve gazetesiyle hayata geçirmiştir. Bu yüzden, çağının Türk topluluklarının siyasi ve sosyolojik geriliği ve her türlü olanaksızlıklarına rağmen, Gaspıralı hiç bir zaman hayalperest olmamıştır. Türk dünyasının dört bucağında okullar açarak milletini eğitmeyi başarmıştır. Çıkardığı gazetesi, yaydığı fikirlerin yanı sıra kullandığı dille de Gaspıralı'nın ülkelerine hizmet etmiştir.

Türk Dünyasında İletişim ve Etkileşim Yönetimi

Türk dünyasında işbirliğinin fikri temellerinin atılmasının üzerinden 130 yılın üzerinde bir zaman geçti. Soğuk savaş döneminin kamplaşmalarının yerine, her şeyi yakınlaştıran küresel bir dünya var. Ortak bir tarihe, kültüre, dile ve çıkarlara sahip olan Türk devlet ve topluluklarının birbirleriyle ilişkilerini geliştirmelerinin önünde bir engel kalmadı. Üstelik devletlerin icazetiyle ve çizdikleri çerçeveye sınırlandırılmayacak zenginlikte, kişiler ya da topluluklar arası ilişki kurma olanağı tanıyan iletişim ve ulaşım olanakları her şeyi daha da kolaylaştırmaktadır.

Geçmişin bütün zorluklarının ardından bugün, Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Türk ülkeleri ile Türkiye arasında çok yönlü ilişkiler gelişmektedir. Türk devletlerinin arasındaki işbirliği girişimlerinin yanı sıra, tesis edilen uluslararası örgütler ve hatta sivil toplum kuruluşları üzerinden çok boyutlu bağlar

kurulmaktadır. Türk devletleri arasındaki anlaşmalar ile üyelerinin ortak amaçlarını gerçekleştirmek üzere hareket eden devamlı ve formal (Archer, 1992, s. 17) bazı yapılar hayata geçirilmiştir. Bunlar arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (TÜRK KENEŞİ), Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Uluslararası Türk Akademisi, Türk İş Konseyi, Türk Kültür ve Miras Vakfı, Türk Üniversiteler Birliği yer almaktadır. Türk devletlerinin eşgüdümlü faaliyetler yürütmesi amacıyla inşa edilen bu kurumsal yapılar, Türk dünyasına ortak paydada buluşabilme ve ortak bir kimlikle hareket etme yeteneği kazandırmayı amaçlamaktadır.

Türk devletlerinin işbirliğini geliştirmek amacını taşıyan bu uluslararası kurumların amaç ve ilkeleri doğrultusunda Türkiye'nin bazı kurumları da faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin Türk dünyasına yönelik politikaları; Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ile Yunus Emre Enstitüsü tarafından uygulanmaktadır.

Medya araçları kamu diplomasisinin vazgeçemeyeceği araçlardır. Bu nedenle Türk dünyasında iletişimi geliştirmeye yönelik kurumsal yapılanmalar da söz konusudur. Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Platformu, Türkiye Radyo Televizyon Kurulu (TRT), Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYEGM), Anadolu Ajansı (AA) Türk dünyasının iletişimine katkıda bulunan araçlardır.

Türk dünyasına yönelik kamu diplomasisini yürütmek amacını taşıyan kurumların, dünyadaki benzer yapılarla rekabet edecek bilgi ve teknik donanımına sahip olmaları önem taşımaktadır. CNN, BBC, Russia Today, El Cezire gibi kitle iletişim araçlarının kamu diplomasisi uygulamaları dikkatle incelenmelidir. Kamu diplomasisi bir anlamda algı yönetimi olmakla birlikte, tek başına kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmış olmasından kitleler üzerinde yüksek etki ve kabul gibi anlamlar çıkarmak doğru değildir. Medyanın çeşitlenmesi sorgulamayı da beraberinde getirdiği için, üretilecek içeriğin önemi artmaktadır. Türk dünyası kamuoyuna seslenecek kurumların ve araçların amaçları, örgüt yapıları, hizmet kaliteleri, sahadaki karşılıkları ölçülerek verimlilikleri yükseltilmelidir. Türk dünyasının etkin bir iletişim ağına kavuşturulması, bilhassa dijital alanda örgütlenmesine yönelik daha etkili kurumsal yapıların tesisi sağlanmalıdır. Türk dünyasına yayın yapan TRT AVAZ'ın ortak Türkçe kullanımına yönelik alt yapısı geliştirilmelidir. Farklı Türk lehçelerinde kısa süreli haber ve belgeseller yerine, ortak bir Türkçe'de ilgi çekici popüler programlarla kanalın cazibesi artırılmalıdır. Haberciliğin artık cep telefonlarına kadar ulaştığı çağımızda, Gaspıralı'nın yüzyıl önce başardığı Tercüman'ın etki gücüne sahip medya kanalları oluşturulmalıdır.

Kamu diplomasisi bir hükümet tasarrufu olmakla birlikte, Türk toplulukları arasındaki köprüler devletlerarası bir diyalogun ötesine taşınarak sivil toplumların buluşması ve etkileşimine ağırlık verilerek güçlendirilmelidir. Türkiye'nin Türk dünyasına yönelik kamu diplomasisinin mutlaka sivil bir ayağı olmalı ve bu yapılar Gaspıralı idealini taşımalıdır. Devlet organizasyonunun dışında yerli ve milli aktörlerin karşılıklı iletişimi teşvik edilmelidir. Geliştirilecek diyalog üzerinden kamu diplomasisi yürütüldüğü takdirde, propagandadan farklı ve çok daha etkili sonuçlar alınması mümkün olacaktır.

Türkiye'nin 1991'den bu yana Türk cumhuriyetleri ve akraba topluluklara yönelik uyguladığı eğitim ve öğrenci programı gibi büyük bir projenin dahi, en önemli aşamalardan

birisi olan mezunlarla ilişkilerin kopukluğu (YÖK, 1997) gibi eksikliklere feda edilmemesi gereklidir. Bu proje ve benzerleri daha iyi bir planlama ve uygulamayla sürdürülmelidir. Türk dünyasında eğitim birliğinin sağlanması, eğitimciler ve akademi birlikleri kurulmalıdır. İletişim ve ulaştırma teknolojilerinin yardımıyla sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin önü açılmalıdır. Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayacak tarihi İpek Yolu benzeri ulaşım projelerinin sağladığı kolaylıklar sayesinde, Türk halkları arasında artması kaçınılmaz olan ticari, kültürel ve sosyal ilişkiler iyi bir planlama yönetimi ile ileri aşamalara götürülmelidir.

Türk dünyasında iletişimi artırmak ve işbirliğini geliştirmek amacını taşıyan kurumlar, stratejik iletişim yönetimine sahip olmalıdır. Kurumlar üstü iletişim stratejileri ve politikaları oluşturulurken, Gaspıralı'nın koyduğu hedefler dikkate alınmalıdır. İletişim süreçleri, Türk ülkelerinin kanaat önderleri, aydınları, karar vericilerinin yanı sıra doğrudan halk üzerinde pozitif algı uyandırmak üzerine kurgulanmalıdır. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşları, medya ve iş dünyası gibi çeşitli kesimlerle doğrudan işbirliği geliştirilmelidir.

İletişim stratejisi ve kamu diplomasisinin hedefi, aynı tarihi ve kültürel değerlere sahip Türk toplulukları arasında ortak algılar ve tutumlar geliştirmek olmalıdır. Bu amaçla alt yapısı hazırlanacak örgütlü yapılara Türk ülkelerinin resmi kurumlarının yanı sıra aydınları, gazetecileri ve kanaat önderleri dâhil edilerek ortak hedeflerin benimsenmesi sağlanabilir. Burada Türkiye'nin lokomotif gücü son derece önemli olmakla birlikte, Türkiye merkezli bir politika yerine tıpkı Gaspıralı modelinde olduğu gibi farklı merkezlerden benzer söylemlerin tekrarlanmasını sağlamak kamu diplomasisi açısından daha etkili sonuçlar verecektir.

Türkiye geçmişte örneklerine sıklıkla rastlanan duygusallığı ağır basan politikalar ve söylemlerden uzakta, bölge ülkeleriyle belirli bir plan ve sistem içerisinde kurumsal ve toplumsal ilişkilerini geliştirmelidir. Gaspıralı modelinde olduğu gibi, bölge ülkeleri ve küresel aktörleri rahatsız edecek siyasi programlar yerine kamuoyu etkisini ve karşılıklı bağları güçlendirecek ilişkileri geliştirecek bir anlayışa geçilmelidir.

SONUÇ

Günümüz uluslararası ilişkilerinin hiyerarşik olmayan ve karmaşık yapısı devletten devlete olanların yanı sıra, sivil toplum aktörleriyle, uluslararası örgütlerle ilişkileri de çok daha kolay ve işlevsel yapmıştır. Bilişim ve iletişim teknolojilerinin zaman, mekân ve mesafe gibi faktörlerin yarattığı sınırlılıkları ortadan kaldırması, yakın geçmişe kadar Demirperde gibi siyasi engellere takılan Türk dünyası için yeni bir dünyanın kapılarını açmıştır.

Yeni iletişim teknolojileri ve kamu diplomasisi sayesinde Türk devlet ve toplulukları sadece devlet düzeyinde iletişim kurmakla yetinmek zorunda kalmayarak, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar arası iletişimin de dâhil olduğu çok boyutlu yeni bir zeminde işbirliğini geliştirmenin yollarını aramaktadır. Burada Türkiye'nin öncülüğünde ve önemli katkılarıyla oluşturulan kamu diplomasisi araçları ve iletişim kurumları, Türk dünyası kamuoyunda ortak tutumlar ve algıları geliştirecek zemini yaratmak için çalışmaktadır.

Günümüz iletişim ağ ve araçları, bütün dünya için sağladığı küreselleşmeyi Türk ülkelerinde de hızlandıracaktır. Türk dünyasının kültürel bağlarının ekonomik işbirliği ve siyasi ilişkilerle güçlendirilmesi için medya itici bir güç konumundadır. Türk ülkeleri arasında kurulacak iletişim kanalları, kardeş toplumların birbirlerini daha iyi tanımasına ve yakınlaşmasına katkıları sağlayacaktır. Günümüzde haber verme ve bilgilendirme gibi geleneksel görevlerinin yanı sıra eğitime, sosyalleştirme ve algı oluşturma gibi etki alanlarına

sahip olan medyanın bu gücü Türk dünyasını yakınlaştıracaktır. Medya kuruluşlarına düşen görev, ortak noktaları öne çıkaran ve kamuoylarında karşılıklı pozitif algıyı besleyen bir zemini oluşturmaktır. Sınırlar aşan bir etki gücüne sahip olan medyayı, Türk coğrafyasında daha etkili bir enstrüman olarak kullanmanın yolları aranmalıdır.

Türk dünyası coğrafyası beşeri varlığı, stratejik ve ekonomik gücüyle küresel siyasetin sayılı aktörlerinden birisine dönüşebilecek potansiyele sahiptir. Türk ülkelerinin birbirleriyle daha sıkı ilişkiler kurmalarını sağlamanın yolu, Gaspıralı İsmail'in eğitim ve basın faaliyetleriyle bir dönem tecrübe ettiği "Dilde, fikirde, işte birlik" ülküsünü hayata geçirecek stratejiyi uygulamaktan geçmektedir. Türk dünyasında iletişimi ve işbirliğini geliştirmek için kurumsal araçların eksikliğinden daha çok, Gaspıralı modeline benzer çağa uygun bir fikri motivasyona ihtiyaç vardır. Bağımsızlıklarının ardından ceditçi atalarının miraslarına sahip çıkan Türk dünyası aydınlarıyla Türkiye'nin buluşabileceği çok geniş bir zemin varlığını korumaktadır. Gaspıralı'nın hedeflediği milletdaşlık fikri ve duygusunu yeniden canlandırmak için iletişim çağının bütün olanakları uygundur.

Medyanın katkılarıyla barış, istikrar, demokrasi, insan hakları ve özgürlükler gibi konularda Türk ülkelerinin standartlarını yükseltecek bir ilişkiler ağının kurulması ve kamuoyu motivasyonunun sağlanması, bölgesel ve küresel sorunların azalmasına da katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçura, Y., (1912). "Ahmet Mithat Efendi", Türk Yurdu, C.III, S.30, Aktarımyazı, Tutubay Yayınları, Ankara: 1999, 100-104.
- Akpınar, Y., (2017). İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri 3 / Dil-Edebiyat-Seyahat Yazıları, İstanbul: Ötüken.
- Akpınar, Y., (2016). "Türk Dili Konuşan Ülkeler ve Topluluklarda İşbirliği ve Medyanın Rolü", IV. Türk Dili Konuşan Ülkeler ve Topluluklar Medya Forumu, Ankara: BYGEM.
- Akpınar, Y., (2008). İsmail Gaspıralı Seçilmiş Fikri Eserleri / Fikri Eserleri, İstanbul: Ötüken.
- Andican, A., (2003). Ceditizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi, İstanbul: Emre.
- Archer, C., (1992). International Organizations. London and New York: Routhledge.
- Castells, M., (2006). The Theory of The Network Society, Bodmin, Cornwall: Great Britain by MPG Books Ltd.
- Çandır, M., (1995). "Gaspıralı'nın İstanbul'daki Konferansı", Kardeş edebiyatlar, Ekim-Aralık, S.33, 12-22.
- Ekşi, M., (2014). Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Dış Politikası, Ankara: Siyasal.
- Ercilasun, A. B., (1992). "İsmail Gaspıralı'nın Fikirleri", Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Ankara: Akçağ.
- Chodkowski, W. M., (2012). The United States Information Agency, americansecurityproject.org, (Erişim: 17.11.2017).
- Hablemitoğlu, Ş. ve Hablemitoğlu, N., (1994). Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920), Ankara: Toplumsal Dönüşüm.

Hallahan, K.,vd., (2007). 'Defining Strategic Communication', International Journal of Strategic Communication, 1(1), 3-35.

Hıdıraliyev, D., (2001). "Muhtariyetten Muhacerete Türkistan Davası: Mustafa Çokay", (Edt. Timur Kocaoğlu), Türkistan'da Yenlik Hareketleri ve İhtilaller (1900-1924), Sota- Haarlem: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi.

Kasimov, B., (2009). Milli Uyanış, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Keller, S. (2001). To moscow, not mecca: The soviet campaign against ıslam in central asia, 1917-1941. Greenwood Publishing Group.

Kıdırışayev, A., (1995). A. Baytursınulının Adistemelik Murası, Almatı: Basılmamış Doktora Tezi.

Kırımlı, H., (2016). "Türk Dili Konuşan Ülkeler ve Topluluklarda İşbirliği ve Medyanın Rolü", IV. Türk Dili Konuşan Ülkeler ve Topluluklar Medya Forumu, Ankara: BYGEM.

Leonard, M., Stead C. and Smewing C., (2002). Public Diplomacy, London: The Foreign Policy Centre.

Mardin, Ş., (1996). Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İstanbul: İletişim.

Ölçekçi, H., (2017). "Renkli Devrimler, Arap Baharı ve 15 Temmuz Darbe Girişiminde Ayrışan Toplumsal Hareketler ve Medyanın Rolü", 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye-Uluslararası Sempozyumu 24-26 Mayıs 2017, Muş.

Özkan, A., (2014). "Ülke Markası İnşasında Kamu Diplomasisinin Stratejik Rolü", http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/STR70_21_Yuzyilin_Stratejik_Vizyonu.pdf_66fb77c9-cd79-481e-a185-9a9c26ffe7b7.pdf (Erişim: 20.12.2017)

Pamment, J., (2013). New Public Diplomacy in the 21. Century: A Comparative Study Of Policy and Practice, New York: Routledge Taylor and Francis Group.

Paul, C., (2011). Strategic Communication, Origins, Concepts, and Current Debates, Praeger.

Roy, O., (2007). The new central asia: The creation of nations. New York.

Saray, M., (2003). Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, İstanbul: Türk Dil Kurumu.

Selimova, L., (2010). "Rus Çarlığı Zamanında Kırım Tatar Matbuatı", Kardeş Kalemler, Y.4, S.40, 34-39.

Waller, M., (2008), The Public Diplomacy Reader. The Institute of World Politics Press.

YÖK, (1997). 02.12.1997 Tarih ve 2191 Sayılı Yazı.